

Ålands demilitarisering – självklar eller hotad?

Att säkerhetssamarbetet utvidgas inom EU, Nato och Norden kan innebära både risker och möjligheter för Ålands demilitarisering och neutralisering. Det är av största vikt att från åländskt håll bevaka och tydligt markera Ålands speciella status.

Ålands demilitariseringsdag uppmärksammas den 30 mars och detta ger anledning till både utvärdering, reflexion och framåtblickande. Åland är ett av världens äldsta demilitariserade områden och det enda som är både demilitariserat och självstyrt.

Idag står demilitariseringen inför många utmaningar och oklara scenarier. Några exempel på samtida trender: Det europeiska försvarssamarbetet fördjupas. Grunderna lades tydligt redan 2003 med den europeiska säkerhetsstrategin och inrättandet av den Europeiska försvarsbyrån. Lissabonfördraget förstärker språket när det gäller den gemensamma säkerhets- och försvarspolitik; EU ska ha en 'operativ kapacitet som stöder sig på civila och militära resurser' som så småningom leder till 'ett gemensamt försvar, när Europeiska rådet med enhällighet har beslutat detta'. Europeiska försvarsbyrån får en tydlig ledarroll och standardiseringen i utveckling av försvarsmateriel fördjupas. I praktiken innebär detta en sammanvävd militär planering i nära samarbete med Nato.

I den något begränsade finländska Nato-debatten nämns det sällan att Finland i stor utsträckning redan deltar i Nato-ledda operationer, har anpassat sin materiel och står berett att delta i Natos snabbinsatsstyrka, vilket blev allmänt känt i samband med Statsrådets redogörelse till Riksdagen i mars 2008 (SRR 1/2008 rd). Man kan idag konstatera att utrikesministeriets utredning av verkningarna av ett eventuellt finländskt Nato-medlemskap förbigick Ålands demilitarisering och neutralisering utan omnämnande. I juni 2009 kommer en stor Nato-övning av snabbinsatsstyrkan, under namnet Loyal Arrow, att äga rum i vårt grannland Sverige och ett brittiskt hangarfartyg kan komma att trafikera Östersjön. Även Finland deltar och Rovaniemi blir en av baserna för övningen.

I november 2008 lanserades en nordisk försvarsgrupp, under ledning av Thorvald Stoltenberg. Den presenterade sitt förslag för en samlad nordisk utrikes- och säkerhetspolitik redan i februari 2009, så det är lätt att dra slutsatsen att den militära och säkerhetspolitiska samarbetsviljan är stark i Norden idag. Bland förslagen finns ett gemensamt satellitsystem för övervakning och kommunikation, militärt samarbete i fråga om transport- och luftkapacitet, militär utbildning samt anskaffning och uppgradering av materiel. Sådant samarbete finns visserligen i stor utsträckning redan idag, bl.a. mellan Finland och Sverige inom ramen för det gemensamma sjöövervakningssystemet, som nu avses bli regionalt och potentiellt inkludera alla länder kring Östersjön, i första hand övriga nordiska och de baltiska länderna. Ett av systemets ändamål är att förse militära enheter med sjölägesinformation sammanställd för civilt respektive militärt bruk.

Inte någonstans i ovannämnda samarbeten, inte heller i Statsrådets redogörelse om Finlands säkerhets- och försvarspolitik 2009, tas effekterna för den åländska demilitariseringen och neutraliseringen upp. När Finland anslöt sig till EU hänvisades det i Ålandsprotokollets inledningsavsnitt till 'Ålands särställning enligt folkrätten'. Det torde vara ännu viktigare idag att återigen påminna om och bekräfta att hänvisningen täcker både självstyrelsen och demilitariseringen och neutraliseringen såsom delar av de folkrättsliga reglerna som omgärdar Ålands ställning.

Avsikten med redogörelsen ovan är inte att måla upp skräckscenarier eller hotbilder om Ålands demilitarisering. Den stora aktiviteten i det militära och säkerhetspolitiska området kan också ge möjligheter att bekräfta och stärka Ålands demilitarisering och neutralisering. Gentemot EU kan Åland i samband med ett eventuellt Lissabon-beslut (negativt eller positivt) markera att Ålands internationella status, i enlighet med Ålandsprotokollet, står fast. Det samma bör göras från finländskt håll, och då inte enbart i anslutning till Lissabon-processen utan även i samband med utarbetandet av den reviderade Europeiska säkerhetsstrategin som nu är på gång och inom ramen för utvecklingen av Europeiska försvarsbyrån. De övriga nordiska länderna (Norge och Island) som ännu inte ratificerat demilitariseringskonventionen från 1921 kan beredas tillfälle att bjudas in i samarbetet, antingen som konventionsparter eller genom ensidiga utfästelser inom ramen för det nordiska utrikessamarbetet. I alla militära samarbeten, såsom Nato-övningen sommaren 2009, bör Finland ge tidig och fortlöpande information om Ålands demilitariserade och neutraliserade status. Skulle Nato-förhandlingar om ett medlemskap inledas bör det fastställas formellt och entydigt att demilitariseringen och neutraliseringen står fast.

Först och främst gäller det att sätta Åland på kartan. Om inte demilitariseringsgränserna är synliga på moderna sjökort och luftfartskartor, är det svårt för utländska militära flygplan och fartyg att beakta den demilitariserade zonen. Det är det som är den viktigaste poängen med förslagen från den s.k. gränsarbetsgruppens förslag. Demilitariseringen ska finnas både i vårt och andras sinne, men den ska även synas på konkreta kartor. Många av dessa frågor vill Ålands fredsinstitut diskutera på seminariet idag kl. 18 på Handelsläroverket.

Sia Spiliopoulou Åkermark

Docent i folkrätt, Direktör vid Ålands fredsinstitut